

ФРАНЦ КАФКАНИНГ МОДЕРНИСТИК ҚАРАШЛАРИ

Шахноза КУВАНОВА,

Қарши давлат университети немис тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси

e-mail: kuvanova_7576@list.ru

Аннотация: Кафканинг Дунёни нисбатан шафқатсиз, ҳиссиз, бюрократ золим сифатида қабул қилиши ва ҳамиша салбий қараши, кўрқув ва адоқсиз виждон азобию соғинч туйғуси, шунингдек, мазкур мавҳум Маконда Инсоннинг ўзини тополмай яшаши ортидан жамиятдан руҳан, маънан ва қалбан олислашув оқибатида туғилган ажойиб асарларни модернизмнинг экзистенциализми билан боғлашлари мақолада таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: роман, ёзувчи, матн, ўқиш, яратиш, бадиий тасвир, яшаш, объект, ижодкорлик, кўрқув, сабаб, жалб қилиш.

THE MODERNIST VIEWS OF FRANZ KAFKA

Kuvanova Shakhnoza Omonovna

Independence researcher at Karshi Staate University

e-mail: kuvanova_7576@list.ru

Annotation: The article analyzes the worldview of Kafka as a relatively cruel, insensitive, bureaucratic tyrant, his constant negative attitude, fear and endless remorse and nostalgia. Kafka was completely uninterested in social conflicts, revolutions and wars and therefore he bypassed the socio-philosophical theories that arose during his period. Nevertheless, the writer's work found its logical basis in that tragic period, the beginning of the era of dreamers.

Key words: novel, wreiter, text, reading, creation, artistic image, life, object, creativity, fear, reason, engagement.

Кафканинг дунёни нисбатан шафқатсиз, ҳиссиз, бюрократ золим сифатида қабул қилиши ва ҳамиша салбий қараши, кўрқув ва адоқсиз виждон азобию соғинч туйғуси, шунингдек, мазкур мавҳум Маконда Инсоннинг ўзини тополмай яшаши ортидан жамиятдан руҳан, маънан ва қалбан олислашув оқибатида туғилган ажойиб асарларни модернизмнинг экзистенциализми билан боғлашди. Бироқ Кафканинг ижодий дунёсини сюрреалистик даҳшат, галлюцинация, алаҳсирашлар. Адиб асарларини ўқиётган китобхон қаршида тамоман бошқа дунё пайдо бўлади; қаршингда гўё ёзувчи ва қаҳрамон шахсияти бирлашиб кетгандай туюлади. Бу табиий чунки ёзувчининг деярли барча асарлари унинг ички дунёсидаги кечинмаларининг маҳсули, эҳтимол, кўрқув, виждон азоби ва ёлғизлик изтиробидан туғилганлигини, нафақат унинг китоблари, балки кундаликлари ҳам гувоҳлик бериб туради, «...ҳозир тамоман ўзимга ишончни йўқотганман, ҳар қандай тасодифий нигоҳ, каминанинг дунёсини остин-устин қилиб юборади, ҳатто унитилган, арзимас хотиротларни уйғотиб юбориши турган гап. Бундай туйғу, ҳеч қачон бунчалар кучли бўлган эмас, ҳаётда фақат шафқатсизликни кутяпман. Айтишим жоизки, қалбим буткул бўм-бўш. Ҳозирги ҳолатимни худди зулмат тунда тоғда онасини йўқотиб қўйган кўзичоққа ўхшайман. Шунчалар ўзимни йўқотиб қўйганманки, ҳатто бунинг учун кўз ёш тўккани ҳолим йўк...», модернист ёзувчи учун Дунёни ҳис қилишнинг ўзига хос ажойиб туйғу! «Яна бир бор кучим билан дунёга қараб бақирдим. Лекин кейин оғзимни боғладилар, қўл-оғимни занжирлашди ва кўзимни ҳам рўмол билан тўсиб қўйишди...» 1917 йилнинг 3 августда ўз кундалигига битиб қўйган Кафканинг “Америка”сидаги ўн олти ёшли йигитчанинг ҳолати эслатади, шунингдек, тунги даҳшатлардан ҳикоя қилувчи “Кўрқинчли фильм”га ўхшайди.

Бунчалар ўзига хос ёзувчининг пайдо бўлиши, бир қарашда, унинг биографик шароити учун ҳам ғаройиб ҳодиса эди. Кафкани ижтимоий низолар, инқилоб ва урушлар умуман қизиқтирмасди, мазкур даврда пайдо бўлган ижтимоий-фалсафий назарияларни айланиб ўтди. Шунга қарамай, ёзувчининг ижоди мана шу ғожиавий Замонда ўз мантикий асосини топган эди, ҳаёлпарастлар Даврининг ибтидоси эди.

Кафка ҳақда ёзилган ҳеч бир китобда уни на миллати ва на ватани эслатиларди, немисзабон ёзувчининг келиб чиқиши яҳудий, маданий қадриятларига кўра, австриялик эди. У бой яҳудийлар оиласида 1883 йилнинг 3 июлида туғилганди. Онаси диндорлар оиласидан эди, отаси эса, қишлоқ жойида яшовчи пармаловчи устанинг ўғли эди. Отаси ҳали ёшлик пайтларидаёқ савдо-сотик идорасининг фаолиятини йўлга қўйган, омадли тадбиркор бўлишга эришди. Отаси уни мана шу идоранинг ишларини юритишига умид боғлагани учун Кафка падарининг истаги билан Праганинг немис университетида таҳсил олди, лекин адибнинг ўзи Мюнхенда филологияни ўрганишни ниҳоятда истаганди. Олийгоҳни тугатгач, у ўн беш йилча (1908—1922) “Ишлаб чиқариш давридаги бахтсиз ҳодисаларни суғурта қилиш” жамиятида меҳнат қилди. Ўлимидан икки йил бурун адибнинг саломатлиги тамоман ёмонлашди, сўнг Кафка нафақага чиқди, ниҳоят аввалдан ўйлаб юрган Берлинга «қочиш»ни амалга оширди; оиласининг ҳомийлигидан олисга, ижодига тамоман бахшида қилишни кўзлаганди. Бироқ орзуларнинг рўёбга чиқиши, адибнинг қисматида битилмаган экан, сил касалининг авж олиши боис у уйига қайтишига тўғри келди; 1924 йилнинг 3 июнида вафот этди. Энг қизиғи шундаки, Кафка ҳақида яқинларининг хотиротларида унинг ҳуқуқ фанлари доктори эканлиги ҳақида ёзишган, бироқ адабий ижоди хусусида бир оғиз ҳам гап йўқ ва бу тасодикий эмас. Ёзувчининг отаси Герман Кафка ўғлининг адабий маҳорати бир тийина арзимаслигига шубҳа қилмаган. Отанинг қаттиқўл диктаторларга хос шафқатсиз характери ўғли билан орасидаги келишмовчиликларни тамоман кучайтирарди, Кафка учун отаси идеал инсон бўлгани учун ўзини бошқачароқ табиати учун ҳам айбдорлик ҳисси ичини худди каламушдай кемирарди. Шундай бўлса-да, унга адабиётга “кириш” қўлидан келди ва бу ўзига хос ҳодиса бўлди. Аммо Кафканинг табиатида сезилмас итоатсизлик бор эди, кундузи у ўртамеёна одобли мансабдор шахс, кечкурун эса ижодга шўнғирди, кейинчалик бу унинг ҳақиқий ҳаётига ва тириклигининг моҳиятига айланди. Аммо унинг қучсиз саломатлиги ортик бундай тинимсиз ишлашни кўтаролмасди, ёзувчининг ҳаёт қайиғи ўлим қирғоғига яқинлашаётганди. Отасига нисбатан ҳиссиётлар ноодатий даражада қийин эди: шафқатсизлик, бўйин эгиш, илоҳийлаштириш, ички эркинлик туйғусини босиш ва шунга ўхшаш туйғулар... Энг ҳайратланалиси шундаки, Кафка мана шу сезилмас “исён”ининг адолатлилигига, ҳақлигига амин эмасди, чунки адиб онгида “гуноҳкорлик ҳисси” шунчалар кучли эдики, бу ёзувчининг ижодига сингиб кетди; бу ҳолатни, ҳатто мактубларидан сезилади. Бундан ташқари Кафканинг барча қаҳрамонлари кутулиб бўлмас айбдорлик туйғуси билан ўзини азоблайди. “Баъзан инсоннинг жаннатдан қувилгани ва бу қадар гуноҳга ботганини сабабини бошқалардан кўпроқ англайдигандай туюламан”, кундалигида ёзилган сўзларидан адиб дунёсида инсон туғилиб-оқ гуноҳкор саналади, отасининг умидларини оқламагани учун унинг олдида икки қарра айбдор сезиши табиий ҳол. Шунга қарамай Кафка ўзига содиқ қолди. Отасига битилган мактуб, унинг нафақат гуноҳкорлик, балки иқдорлик даври ҳам эди, ҳатто илтижо ҳам эди. «Отамга мактуб» (1919) — адибнинг ҳақиқий хати саналади, адабий тўқимаси эмас. Мактубда отаю ўғил орасидаги келишмовчилик ошқор қилинмаган, бироқ эгасига жўнатилмаган эди. «Азиз отажоним! Кун кеча нега бунча сендан кўрқимни сўрадинг...» Айтиш жоизки, мазкур хат Франц отасига ўзининг икки асари — “Жазо калониясида” ва “Қишлоқ табиби”ни ўқишга тутқазгани, бироқ отаси уларга, ҳатто очиб қарамаганидан дили оғригани туфайли ёзилган. Чунки Кафка учун оиласи ҳаётининг бутун мазмуни эди, айниқса, отасининг фикри ўғил учун кўп нарсани англатарди. Айни мана шу эътиборсизлик, беписанд қараш туфайли ҳам Кафкадай ёзувчи адабиётда пайдо бўлди.

Хулоса ва таклифлар (Conclusions/Recommendations). Хуллас, ота ва ўғил орасидаги келишмовчилик, оила олдидаги айбдорлик, ёзувчини адо қилган кўрқув, шунинг билан бирга ёлғизликка чанқоқлик... Кафка яшаган даврларда Австрияда ўзига хос ғайритабиий механик бирлашув пайдо бўлди: бошқарув системаси икки қарра кучайди, мана шу бошқарув қоғозлар билан ишловчи

амалдорлар армиясининг юзага келишига сабаб бўлди, аммо реал ҳаёт қоғоздагидан тамоман фарқ қиларди, бу ҳақиқатдан бир қадар узоқлашиш ҳам саналарди. Бу эса одамда давлатнинг қонун машинасига нисбатан ишончсизлик ва ҳимоясизлик туйғусини юзага келтирарди. Аммо Кафканинг ўзи ҳам мана шу армиянинг бир аъзоси эди. Кафка ижоди бевосита мана шу давр билан боғлиқ, гарчанд адиб томонидан ёзилган асарларини субъектив ва объектив характериға кўра, саналаштириш ниҳоят даражада душвор. Адибнинг тириклик вақтларида ниҳоятда оз нарсалари босилган: «Америка»нинг биринчи боби «Ўтёкар» («Der Hcizer», 1913) номи остида, «Хукм» («Das Urteil», 1916) ва «Эврилиш» («Der Verwandlung», 1916) новелласи, «Қишлоқ табиби» ҳикоялар тўплами («Ein Landarzt», 1919), “Жазо колониясида” («In der Strafkolonie», 1919), «Оч» ҳикоялар тўплами («Ein Hungerkünstler»), «Жараён»дан пачалар («Der Prozcр», 1915—1916). Бор ёғи шу, энг қизиқарлиси, адиб уларни ўлимидан сўнг ёқишни васият қилиб қолдирмаган, яъни ўлимга ҳукм этмаган асарлари, десак ҳам бўлади. Ёзувчининг вафотидан кейин «Жараён» 1925 йил, «Америка» тўлиқ ҳолда 1927 йилда, «Кўрғон» («Das Schloß»), дастлаб 1921—1922, сўнг 1926 йилларда нашр қилинган. Кафка меросининг ажралмас қисми бу унинг «Кундалилар»и («Tagebücher» 1910—1923) саналади, «Мактублар» («Briefe», 1902—1924), «Миленага мактублар» («Briefe an Milena», «Фелицияга мактублар» («Briefe an Felice») адабиётшуносларга Кафка руҳиятини англашга ёрдам берди, десак янглишмаймиз. Буларнинг бари ёзувчининг дунёнинг фақат ўз қарашлари орқали тасаввур қилгани, уни ўз “Мен”и орқали қабул қилганидан далолат беради. Дунёнинг реал қиёфаси адиб кўркуви билан қоришади ва у ўзини-ўзи ёлғизликка маҳкум қилганини кундалигидаги мазкур сўзларидан англаш қийин эмас: «Ташқарига чиқишга ҳожат йўқ. Столинг олдида ўтир ва кулоқ сол, ҳатто эшитмагин, шунчаки кут, қимир этма ва ёлғизликка маҳкум эт ўзингни ва Дунё сенга эшик очади, чунки унинг бошқа иложи йўқ» Оламни қабул қилишнинг модернистик услуби, бу гўзал бўёқлардан холи бироз ваҳимага солувчи адабиётдир. Фелиция Бауэр (Кафканинг қаллиғи бўлган, ёзувчи негандир тўйга яқин қолганида, у билан фотиҳасини бузган.) Кафка ҳақида сўзлаганида, унинг хотирасида қолган бир гапини такрорлашни севарди: «Камина адабий қизиқишларидан холи. Фақат адабиётдан иборат одамман». Айни мана шу жойда адибнинг кимлиги маълум бўлади. У ўз ижодига сингиб кетган модернист. Адиб ижодини ўрганишга киришганлар ҳамиша шу жиҳатга аҳамият қаратишади, яъни Кафка ижоди автобиографик характерга эга, у реалликни яшириб ўтирмайди, асар қаҳрамонларининг никоби олинса, Кафка қиёфасини осонликча кўриш мумкин. Масалан, у кўпгина қаҳрамонларининг исми олдида «К» [4:68] ҳарфини тикиштириб кўяди ёки «Иосиф» деган исм ҳам кўп учрайди ёхуд оддийгина «у» деган олмошни қўллайди, бу билан ёзувчи ҳамиша ўзини назарда тутати.

Фойдаланилган адабиётлар руйҳати:

1. “Ташек ва Кафка” мақоласи//Чех файласуфи Карел Козик.
2. М.Гус. “Никобсиз модернизм”. — М.: Советский писатель, 1966, 68-бет.
3. Мих. Лифшиц. Танланган асарлар — М.: Изобраз.искусство, 1988, 430 б.
4. Затонский Д. Австрия адабиёти XX асрда. М., 1985.
5. Franz Kafka. Der Process. Novell. Fischer publishing house. Frankfurt am Main, 2010. pp.— 9., 11., 18., 233., 238., 240., 241.
6. Felix Weltsch. Relegation und humor in the life and work of Franz Kafka, F.A. Herbig publish bookstore. Munich 2009, - p. 22.
7. Franz Kafka. Letters 1902-1924. Fischer paperback publishing company. Frankfurt am Main, April, 1975
8. Franz Kafka. Diaries 1910-1923. Fischer paperback publishing company. Frankfurt am Main, March, 1983
9. Franz Kafka. The Complete Stories. Schocken Books. New York, 1988